

Allende schouwt het leger, 1973

Chilenen in ballingschap in België (1973-1980). Hun vluchtproces, opvang en integratie

*Yolanda Cieters, trajectbegeleidster bij het onthaalbureau
voor nieuwkomers COMPAS, Brussel*

11 september 1973 is een datum die in het geheugen van elke Chileen staat gegrift. Dit jaar zal het dertig jaar geleden zijn dat de regering van Salvador Allende werd omvergeworpen en plaats moest ruimen voor een zestien jaar durende militaire dictatuur onder leiding van Augusto Pinochet. Deze bijdrage belicht de gevolgen van deze maatschappelijke omwenteling voor de ballingen uit Chili die in België zijn aangekomen tussen oktober 1973 en december 1979. Wat betekende het fenomeen van de ballingschap ten tijde van de dictatuur van Augusto Pinochet in Chili (1973-1989)? Wie waren de ballingen, welke waren de redenen voor hun komst naar België, hoe verliep hun vluchtproces, hun opvang in ons land en welke instanties en groepen speelden hierbij een rol? Elk van deze gegevens zullen kort aan bod komen in de aanloop tot de centrale vraag van deze bijdrage, namelijk hoe verliep het integratieproces van deze Chileense ballingen die in de jaren 1970 hun land 'tijdelijk' verlieten, maar van wie velen intussen hun leven definitief in België hebben uitgebouwd?

Ballingschap ten tijde van de militaire dictatuur in Chili

De staatsgreep van 11 september 1973 in Chili werd gevolgd door een repressief dictatoriaal bewind onder leiding van generaal Augusto Pinochet. Het economisch beleid werd drastisch omgegooid in neoliberale richting. Allende's regering en diens aanhangers werden door de militaire junta verantwoordelijk gesteld voor het hoog opgelopen klassenconflict, de versterking van recht en orde, de administratieve corruptie en de economische chaos waarmee Chili zich in 1973 zag geconfronteerd. De "demagogische

politici" die in opdracht van het "internationaal communisme" de gevestigde orde wilden omverwerpen moesten definitief de mond worden gesnoerd. Alle sporen van de linkse, democratisch gekozen Unidad Popular (UP)-regering dienden te worden uitgewist. De UP was een coalitie van linkse en centrum-linkse partijen die tijdens het presidentschap van Salvador Allende (1970-1973) de regering vormden. Ze was samengesteld uit de Partido Comunista (PC-Communistische Partij), de Partido Socialista (PS-Socialistische Partij), de Partido Radical (PR-Radicale Partij), de Movimiento de Accion Popular Unitaria (MAPU-Beweging voor Eenheidsactie van het Volk), de MAPU-OC (OC staat voor Obrero Campesino: Arbeiders en Boeren) en de Izquierda Cristiana (IC-Links Christenen). De Movimiento de Izquierda Revolucionario (MIR-Beweging van Revolutionair Links), een communistische revolutionaire beweging opgericht in 1964 naar het model van Fidel Castro's guerilla-organisatie, maakte geen deel uit van de UP-coalitie; ze had geen vertrouwen in de electorale weg.

De kritieke toestand van de Chileense samenleving was volgens de militairen echter ook te wijten aan de inherente zwakte van het Chileense democratische partijsysteem dat ruimte bood voor corruptie, radicalisme en demagogie. Het Chili van 1973 was volgens hen te gepolitiseerd. De militairen wensten een fundamentele herstructurering van de Chileense democratie, het partijsysteem en de politieke instellingen.⁽¹⁾

Een essentieel instrument hierbij was de politieke ballingschap. Dit fenomeen is geen onbekend verschijnsel in de geschiedenis van Latijns-Amerika. Het werd gebruikt als middel om interne politieke oppositie monddood te maken en machtsversturende elementen te verwijderen. Meestal ging het om een beperkt aantal mensen, voornamelijk invloedrijke personen, en was het verblijf in het buitenland van korte duur. De ballingschap van de jaren 1960 en 1970 was echter van een geheel andere aard. Door de installatie van dictatoriale regimes in Brazilië en de Zuidkegel (Uruguay, Chili, Argentinië) kreeg het fenomeen een massaal en collectief karakter. De aanwezigheid in het buitenland was veelal ook van langere duur.⁽²⁾

In Chili was er de expliciete en de impliciete verbanning. Expliciete verbanning werd ingesteld via een administratieve beslissing tot uitzetting uit het land, of via een gerechtelijke beslissing tot omzetting van een gevangenisstraf (vanaf april 1975). Impliciete verbanning hield in dat vele mensen op de duur gedwongen waren het land te ontvluchten door politieke vervolging of vrees voor vervolging, of door de onmogelijkheid een stabiel leven te leiden (vb. tengevolge van economische marginalisatie, ontslag omwille van politiek-ideologische overtuiging, de uitsluiting van ex-gevangenen van de arbeidsmarkt, ...). Anderen vertrokken omdat hun partner of naaste familieleden expliciet of impliciet werden verbannen of omwille van een principiële oppositie tegen het nieuwe politieke regime.⁽³⁾

De meeste cijfers over het aantal vluchtelingen uit Chili tijdens de dictatuur schommelen rond de 150.000 à 250.000. De Chileense Commissie voor Mensenrechten heeft het aantal politieke ballingen en hun families geschat op 200.000 à 250.000. In 1993 stelde het Oficina Nacional del Retorno (Officieel Bureau voor de Terugkeer, opge-

richt in Chili in 1990) vast dat ongeveer 700.000 Chilenen na 1973 naar het buitenland trokken, van wie 200.000 politieke ballingen en 500.000 personen die voornamelijk om economische motieven zijn vertrokken.⁽⁴⁾

De motieven voor het vertrek van de ongeveer 1200 Chilenen die in België aankwamen vóór de jaren 1980 waren hoofdzakelijk politiek-ideologische oppositie en vervolging en familiale relaties. Na de jaren 1980 traden de familiehereniging en de economische problematiek op de voorgrond. De drastische neoliberale economische herstructurering, zeker met de crisis van 1982, leidde tot afdankingen en werkloosheid en bracht velen in een onhoudbare situatie. Politieke en economische factoren waren hierbij nauw met elkaar verweven. Zij die na 1980 Chili verlieten waren vaak familieleden of vrienden van personen die reeds in de jaren 1970 naar het buitenland waren vertrokken.

Het vluchtproces naar België

De eerste maanden na de staatsgreep zochten vele Chilenen en niet-Chilenen asiel in de ambassades van een aantal Latijns-Amerikaanse en Europese landen te Santiago. Tussen september 1973 en juni 1974 heeft de Belgische ambassade aan 85 Chilenen, 20 niet-Chilenen en 1 Belg onderdak verleend.⁽⁵⁾ In de eerste maanden na de staatsgreep was het aandeel niet-Chilenen in de groep vluchtelingen uit Chili opvallend groot. Velen onder hen waren zelf reeds vluchtelingen uit andere dictatoriale regimes in Zuid-Amerika zoals Uruguay en Brazilië of aanhangers van de UP-regering. Na 1974 waren ze eerder een uitzondering.

De toegang tot de ambassade werd bekomen via politieke of familiale contacten met de ambassadekringen, via VN-medewerkers of via Belgen in Chili of in België. In de meeste gevallen was de vlucht naar de Belgische ambassade geen bewuste keuze voor België als dusdanig. Er was nog geen sprake van een gevestigde gemeenschap van Chilenen in België en sociaal-economische factoren of andere structurele aspecten hadden evenmin een bepalende invloed. In de noodsituatie die in Chili heerste probeerde iedereen gewoon op zijn manier, via alle mogelijke kanalen, een uitweg te vinden. De ambassade was voor de betrokkenen een onmiddellijk bereikbaar toevluchtsoord.⁽⁶⁾

Voor de asielzoekers die naar de ambassades waren gevlucht moest zo vlug mogelijk een oplossing worden gezocht. Vanwege het Comité pro Paz Chili (COPACHI-Comité voor de Vrede in Chili), het Comité Nacional de Ayuda a los Refugiados (CONAR-Nationaal Comité voor Hulp aan Vluchtelingen)⁽⁷⁾ en het United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR-Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen) werd een oproep gelanceerd om voor de asielzoekers in de buitenlandse ambassades opvang te vinden. Het COPACHI en het CONAR fungeerden als belangrijke schakels tussen de bedreigde personen en de buitenlandse ambassades. Het UNHCR hield zich bezig met de procedureregeling voor de asielaanvraag en onder zijn auspiciën werden mensen uit de ambassades naar andere landen verplaatst.⁽⁸⁾

Vanaf oktober 1973 bood België asiel aan Chilenen. Vanuit de ambassade vertrokken de asielzoekers direct naar de luchthaven. Het verlaten van de ambassade gebeurde zeer geleidelijk, meestal in groepjes van twee tot vier families of koppels. De laatste vluchteling vertrok op 12 juni 1974.⁽⁹⁾

L. leefde een maand in de residentie van de Belgische ambassadeur, samen met 75 andere mensen, zowel kinderen als volwassenen: *"In feite wilde ik naar Argentinië vluchten, maar dat werd me door Argentijnse vrienden en een VN-functionaris afgeraden, omdat men aan de grens mensen zou oppakken en zelfs vermoorden. Eén van de ambassades die openstond was deze van België."* De reden voor haar vlucht was haar actieve betrokkenheid in de organisatie van een volkswijk (*poblacion*) te Santiago. Toen steeds meer vrienden werden gevangengenomen of verdwenen, besloot ook zij te vluchten. Ook F., professor aan de universiteit, is onmiddellijk na de staatsgreep naar de Belgische ambassade gevlucht. Hij gaf les in een faculteit waar tijdens de jaren 1960, in een internationale context van contestatie, een groot aantal hervormingen waren doorgevoerd. Zijn faculteit werd door rechts als een haard van opstand beschouwd. *"In oktober '73 ben ik naar de ambassade van België getrokken. Iedereen trachtte op zijn eigen manier zijn plan te trekken. Zelf ben ik er via familiale contacten terechtgekomen, uitgenodigd door de ambassadeur in diens residentie. Gedurende 45 dagen heb ik daar verbleven, samen met een 60-tal anderen."*

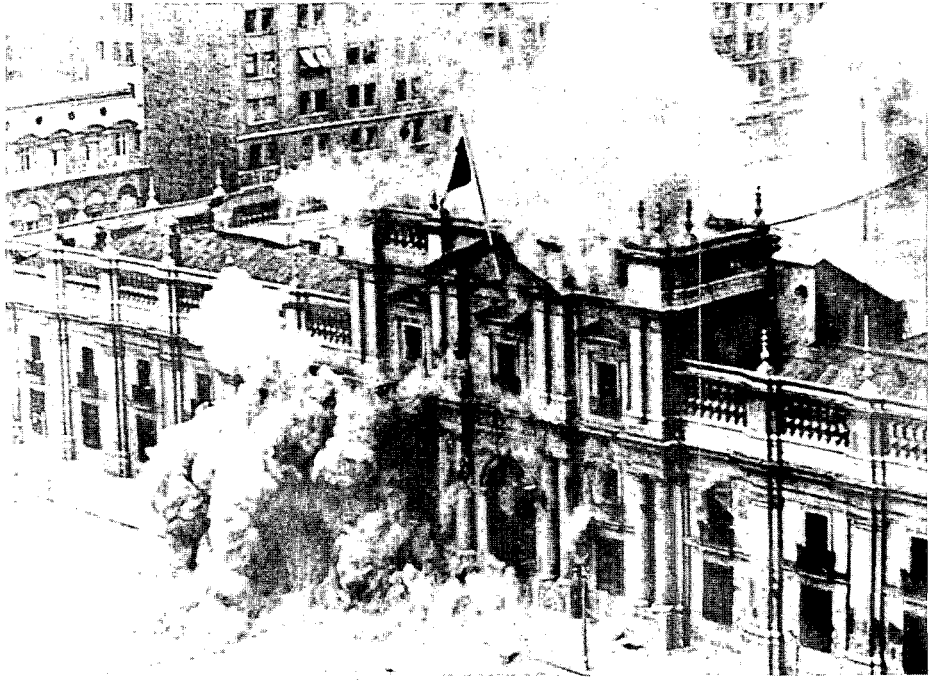
De overkomst van de vluchtelingen uit de ambassade werd gefinancierd door de Belgische overheid. Het eerste overheidsprogramma werd op 11 januari 1974 goedgekeurd in overeenkomst met het UNHCR en het Internationaal Comité voor Europese Migratie (ICEM). In het totaal werden in het kader van dit eerste wedervestigingsprogramma 164 personen (=55 families) in België toegelaten.⁽¹⁰⁾ Dit waren niet enkel vluchtelingen afkomstig uit de ambassade. Er waren tevens een aantal personen en families die in Chili asiel hadden gezocht bij het Comité Pro Paz, dat onder auspiciën stond van het UNHCR en over vluchtelingencentra beschikte in Chili, en enkele mensen die rechtstreeks uit de gevangenis en de concentratiekampen in Chili kwamen. Daarnaast waren er vluchtelingen die onmiddellijk na de staatsgreep naar andere Zuid-Amerikaanse landen waren uitgeweken (voornamelijk naar Peru en Argentinië) in plaats van asiel te zoeken in Chili zelf. Ook in deze landen hadden velen onder hen in vluchtelingenhuisen verbleven die onder auspiciën stonden van het UNHCR. Ook de gezinsleden van de betrokkenen werden tot het overheidsprogramma gerekend.⁽¹¹⁾ Q. is in het kader van een overheidsprogramma vanuit Argentinië naar België overgekomen. Hij was arbeider en syndicaal afgevaardigde in een fabriek in Chili. In de vakbond werkte hij samen met een Belgische pater. Tengevolge van zijn syndicale activiteiten werd hij na de staatsgreep gevangen genomen. Eind '73 werd hij in voorlopige vrijheid gesteld, maar hij diende zich dagelijks aan te melden bij de politie en zijn doen en laten werd geregeld gecontroleerd. *"Ik had geluk de Kerk achter me te hebben en ook op een aanzienlijke steun vanuit mijn werkomgeving te kunnen rekenen. Toch werd me door collega's aangeraden het land te verlaten, aangezien de situatie verergerde. Clandestien vertrokken we naar Argen-*

tinië: ik, mijn vrouw en mijn kinderen. Door de enorme toeloop van vluchtelingen in het Noorden van Argentinië, bestond hier geen mogelijkheid om ons onderdak te bieden. Daarop vertrokken we naar Buenos Aires, waar we in een jongerenhome van de kerkraad konden verblijven. Een week later kon ik er aan de slag als medewerker voor de opvang van vluchtelingen uit Chili, Uruguay en Brazilië. Ondertussen had ik een aanvraag ingediend in de Belgische ambassade om naar België te komen." Q. voelde dat hij zo snel mogelijk uit Argentinië diende te vertrekken. Er waren ontzettend veel vluchtelingen en bovendien werd het er te gevaarlijk voor hem gezien zijn werk. In juni 1974 kreeg hij een vrijgeleide. Het was voornamelijk de Belgische pater, die na de staatsgreep naar België was teruggekeerd, die zijn verblijf en werk in Buenos Aires, alsook zijn komst naar België had geregeld. De Belgische overheid financierde zijn overtocht.

E. kwam via een gezinshereniging naar België. Haar man zocht zijn toevlucht in de Belgische ambassade en werd in december 1973 naar ons land overgebracht. Hier werd hij opgevangen door Entraide Socialiste. E. volgde in 1974, samen met haar dochter. *"De reden voor mijn komst naar België had te maken met de vlucht van mijn man. Het was zijn vlucht die mijn bestemming heeft bepaald. Zelf was ik eveneens militante in linkse groeperingen en vooral aan de universiteit, maar mijn echtgenoot was veel sterker geëngageerd. Het was de VN die mijn overtocht heeft geregeld."* Entraide Socialiste wilde vervolgens stappen ondernemen opdat ze als vluchteling zou worden erkend, maar dit weigerde ze. Ze achtte het in haar geval niet nodig het statuut aan te vragen: *"Ik kon in België blijven omdat mijn man vluchteling was. Aangezien hij via een overheidsprogramma was aangekomen, hebben we de hulp verkregen die binnen dit programma voorzien werd."*

Programmavluchtelingen na 1974

In december 1974-januari 1975 besloot de ministerraad het onthaal van een volgende groep van 150 vluchtelingen uit Chili toe te staan. De opvang van deze vluchtelingen werd verzekerd door Entraide Socialiste en het inmiddels opgerichte Collectif d'Accueil aux Réfugiés du Chili (COLARCH-KOLOCH, Kollektief voor het Onthaal van Chileense Vluchtelingen) die hiertoe een contract sloten met het UNHCR. Vanaf dit tweede overheidsprogramma gaf de overheid, onder impuls van COLARCH, prioriteit aan de opvang van politieke gevangenen. In april '75 was immers een akkoord afgesloten tussen het ICEM, het UNHCR en de Chileense overheid om de straf van veroordeelden via een decreet om te zetten in ballingschap. Eens de gevangene was veroordeeld en hem/haar een visum was toegekend door een buitenlandse overheid regelde het ICEM de overtocht. Zowel COLARCH als de ministeries van Justitie en van Buitenlandse Zaken waren van mening dat de visa prioritair moesten worden toegekend aan politieke gevangenen in Chili. Het bekomen van een visum was voor hen immers de enige mogelijkheid om hun straf in verbanning om te zetten. Ook de gezinsleden van de betrokkenen werden tot de visumquota gerekend.⁽¹²⁾

*Bombardement van het presidentieel paleis La Moneda waar Allende zich
verschanste en later op de dag de dood vond (A. Alcalde, Allende, 1975)*

België heeft, mede dankzij de aanhoudende inzet van de opvangorganisatie COLARCH en haar secretaris-generaal, mevrouw D. de Wouters, tot in 1981 zijn goedkeuring gegeven aan de uitwerking van acht wedervestigingsprogramma's. In het totaal werden via die overheidsprogramma's 1100 visa toegekend aan vluchtelingen uit Chili (vanaf 1973), Argentinië, Uruguay (vanaf 1976, tengevolge van de staatsgrepen in beide landen), Bolivia en El Salvador (vanaf 1981, naar aanleiding van het militair regime in Bolivia en de politieke conflicten in Centraal-Amerika). Zij konden voor hun overtocht en onthaal in België rekenen op overheidssteun. De meerderheid van de visa werd verleend aan vluchtelingen uit Chili. Tussen 1973 en 1980 zijn 585 officiële vluchtelingen uit Chili in België gearriveerd. De laatste politieke gevangene van de Chileense dictatuur werd in maart 1994 door COLARCH opgevangen.⁽¹³⁾

Om deze visumprogramma's vorm te geven, moest een lijst met kandidaatsnamen worden opgesteld die aan de bevoegde Belgische overheidsinstanties kon worden voorgelegd. Die bevoegdheid werd volledig toevertrouwd aan COLARCH. Het collectief werkte hierbij nauw samen met het Frente Politico de Solidaridad in België (nadien de Coordinadora de Organizaciones Chilenas genoemd)⁽¹⁴⁾, waarvan zowel de UP-partijen als de MIR deel uitmaakten. Vele vluchtelingen waren namelijk actieve militanten in hun herkomstland, en wilden hun verzet tegen de dictatuur in ballingschap verderzetten. In 1974 werd het Comité de Refugiados provenientes de Chile (Comité van Vluchtelingen afkomstig uit Chili) opgericht en parallel met deze organisatie begonnen ook de politieke partijen, zoals de UP en de MIR, zich te reorganiseren in ballingschap. Daaruit groeide het Frente Politico de Solidaridad.

Het bijeenbrengen van de kandidaatsnamen gebeurde vooreerst via de verschillende partijen die deel uitmaakten van het Frente. Deze samenwerking met 'Chileens Links in ballingschap' betekende uiteraard dat de meeste vluchtelingen via de Chileense partijen naar België kwamen. Maar ook familieleden, kameraden uit de gevangenis of andere vrienden en kennissen die reeds in België aanwezig waren, gaven namen door. Van bij de aankomst van de eerste Chileenen ontwikkelde zich een hele ketting van contacten. Andere kanalen waren de deelorganisaties van COLARCH, de Belgische ambassade in Santiago, internationale instanties zoals het UNHCR, ICEM, Amnesty International, het Internationale Rode Kruis, en organisaties in Chili zoals het FASIC (Fundacion de Ayuda Social de las Iglesias Chilenas-Stichting voor Sociale Hulp van de Chileense Kerken) en het Comité pro Paz dat later het Vicaria de la Solidaridad (Vicariaat voor de Solidariteit, opgericht door Kardinaal Silva van Santiago in 1975) werd.

Alle namen die via deze verschillende wegen binnenkwamen werden doorgegeven aan het Frente dat verifieerde wie deze personen waren, of er meer informatie over hen kon achterhaald worden en of ze bekend waren binnen het Chileense partijmilieu. Vervolgens legde het Frente de lijst met namen voor in een algemene vergadering van COLARCH met deelname van alle deelorganisaties. Deze samenwerking bood de mogelijkheid aan COLARCH kennis te nemen van personen in gevaar of in de gevan-

genis. Het bezorgde informatie over het profiel en de achtergrond van de vluchtelingen en bood een zekere garantie om infiltratie van juntaleden tegen te gaan. Voor de Chilenen was deze samenwerking een essentieel kanaal om achtergeblevenen in Chili te helpen. Aankomende vluchtelingen beschikten op die manier ook onmiddellijk over contacten met partij- en landgenoten.⁽¹⁵⁾

R. kon voor zijn komst naar België rekenen op partij- en gevangenskameraden, Amnesty International, FASIC in Chili, COLARCH in België en de financiële bijdrage van de Belgische overheid. Hij behoorde tot de zeemacht in Chili. Deze sector was één van de eersten die de voorbereidingen van de staatsgreep had aangeklaagd en werd daarom onmiddellijk na de coup voorwerp van aanhoudingen. R. werd gevangengenomen en veroordeeld tot drie jaar gevangenschap in een concentratiekamp. Daarna kwam hij in voorwaardelijke invrijheidsstelling en werd hem aangeraden Chili te verlaten. Hij had een visum voor België, Zweden en Duitsland: *“Ik verkoos België omdat ik dacht dat dit land het meest geleeke op het zuiden van Chili. Bovendien was het eenvoudiger om Frans te leren dan één van de andere talen en België vormde het hart van Europa. Het was hier ook niet zo koud als bv. in Zweden.”* Eén van zijn partijkameraden leefde in België en wist voor hem een visum te bekomen: *“Deze kameraad kende ik via de gevangenis, want voordien was ik geen militant. In de gevangenis kreeg ik vanwege verschillende partijen sympathie en daar heb ik de politieke wereld leren kennen en werd ik militant. Vanuit de partij werden stappen ondernomen om me uit de gevangenis vrij te krijgen. Zo werd voor mij een visum geregeld.”* Het visum werd hem overgedragen via Amnesty International. Vanuit de gevangenis werd hij samen met enkele anderen door het FASIC opgevangen en kort daarop werden ze naar de luchthaven gebracht. Samen met zijn vrouw en kinderen is hij in een groepje van 15 anderen in 1976 in België aangekomen.

Vluchtelingen uit Chili buiten een overheidsprogramma

Naast deze programmavluchtelingen zijn ook asielzoekers buiten een overheidsprogramma naar België gekomen. Deze vluchtelingen kregen geen financiële tegemoetkoming vanwege de Belgische overheid. Ze kwamen naar België met eigen middelen of met de steun van familieleden, vrienden, partijkameraden, een solidariteitsorganisatie zoals CNUCH/NUKCH (Comité National Universitaire de Solidarité avec le Peuple Chilien/Nationaal Universitair Solidariteitskomitee met het Chileense Volk), Chili-comités en Amnesty International. Ook Belgische zusterpartijen of vakbonden sprongen bij. De Chileense politieke partijen Partido Socialista (PS), Partido Comunista (PC) en Partido Demócrata Cristiano (PDC) beschikten over eenzelfde structuur als de socialistische, communistische en christen-democratische partijen in Europa (en België). Zowel partijen als vakbonden hebben op nationaal en internationaal vlak hun Chileense geestesverwanten ondersteund (vb. via beurzen, politieke druk, solidariteitsacties, ...) en mee geijverd voor een herstel van de democratie in Chili.⁽¹⁶⁾ In het eerste jaar na de coup kwamen de niet-programmavluchtelingen voornamelijk

via Panama, Mexico en Costa Rica naar België. De meesten onder hen hadden een toevlucht gezocht in de ambassades van voornoemde Centraal-Amerikaanse landen in Santiago. Vanuit deze ambassades werden ze overgebracht naar de respectievelijke landen, waar ze echter als 'in transit' werden beschouwd en dus genoodzaakt waren zich naar andere landen te begeven.⁽¹⁷⁾

Vanaf midden '74 kwamen de niet-programmavluchtelingen niet langer via Centraal-Amerika, maar rechtstreeks uit Chili of uit de buurlanden Peru en Argentinië. Voornamelijk de aanwezigheid van een familielid, partijleden of andere Chileense kennissen in België is bepalend geweest voor de bestemming van hun migratieproces. Tussen de jaren 1973 en 1980 zijn minstens 616 vluchtelingen uit Chili op eigen middelen naar België overgekomen.⁽¹⁸⁾

J. kwam in 1979 met de steun van het CNUCH naar België. In Chili had hij anderhalf jaar in gevangenschap geleefd omwille van zijn partijactiviteiten en bovendien was zijn broer, eveneens militant, onmiddellijk na de coup vermoord. Na zijn vrijlating was het voor hem zeer moeilijk: *"Ik werd zoals vele anderen beschouwd als een voorstander van een welbepaalde zaak, die tegen het militaire project inging. Het was voor mij nog zeer moeilijk ergens toegelaten te worden. Alle deuren werden als het ware gesloten. Tot 1978 heb ik als zelfstandig ambachtsman gewerkt, maar de situatie werd onhoudbaar en ik heb besloten het land te verlaten."* Hij kwam naar België omdat zijn schoonzus hier reeds als erkende vluchteling verbleef. Zij ondernam alle mogelijke stappen bij alle mogelijke organisaties en kon een financiële bijdrage van het CNUCH bekomen. Twee maanden later zijn ook zijn vrouw en nadien zijn ouders en broers overgekomen. J. werd niet binnen een overheidsprogramma opgenomen: dit was immers bestemd voor politieke gevangenen en hijzelf bevond zich 'in vrijheid' in Chili.

Ongeacht in welke periode of via welke kanalen men naar België kwam, betrof de ballingschap een voornamelijk jonge generatie. De meeste volwassenen waren tussen de 18 en de 35 jaar oud. Tevens waren er veel kinderen vermits een groot aantal ballingen in gezinsverband kwam. De sociaal-economische samenstelling van de Chilenen in ballingschap vertoont een grote heterogeniteit met mensen uit verschillende maatschappelijke sectoren en verschillende sociale klassen. De militairen in Chili stelden immers een repressieapparaat in werking dat gericht was op alle geledingen van de bevolking. Ook mensen in sectoren die aanvankelijk niet gevisieerd werden, zoals medewerkers van kerkelijke instellingen en mensenrechtenorganisaties, PDC-leiders en -leden, werden geleidelijk als gevaarlijk beschouwd omwille van hun kritische houding en weerstand tegen het regime. Voor België kan gesteld worden dat in een eerste periode bijna uitsluitend sprake was van hoogopgeleiden of universiteitsstudenten, maar dat vanaf 1975 de groep veel heterogener werd: partij- en vakbondskaders, leden van solidariteitsbewegingen, personen uit de militaire, culturele en universitaire wereld, vele studenten (onder wie zowel humaniora- als universiteitsstudenten), intellectuelen, mensen uit de middenklasse en lager of niet-opgeleiden.⁽¹⁹⁾

Het onthaal van vluchtelingen uit Chili in België

Aanvankelijk stonden de organisaties Caritas, Entraide Oecuménique/Solidarité Protestante, Aide aux Personnes Déplacées en Entraide Socialiste in voor de opvang van vluchtelingen uit Chili. Hun taak bestond in het onthaal van programmavluchtelingen; ze hielden zich niet bezig met hun vertrek, hun reis, enz. ... Hun opvangwerk was trouwens niet specifiek gericht naar vluchtelingen uit Chili; het was een taak die hun traditioneel door de overheid was toegewezen bij de komst van vluchtelingen.⁽²⁰⁾

In het eerste jaar na de staatsgreep heeft ook het CEAL (Comité Belge Europe-Amérique Latine) zich ingezet voor de opvang van vluchtelingen uit Chili. Het CEAL vervulde van bij zijn oprichting in 1970 een rol als informatie-, sensibiliserings- en drukingskanaal. Na de staatsgreep werd ook een onthaalsecretariaat opgericht voor de opvang van Chileense vluchtelingen.⁽²¹⁾ De onthaalpraktijk van CEAL verschilde van voornoemde opvangorganisaties in die zin dat het comité zich vooral richtte op niet-programmavluchtelingen. CEAL kreeg dus geen overheidssteun en deed bijgevolg een beroep op partijen (voornamelijk de PS en de PC), vakbonden (het ABVV), mutualiteiten, universiteiten, christelijke organisaties, Chili-comités, ngo's en bereidwillige personen.

Begin 1975 sloot CEAL aan bij het reeds genoemde opvangcollectief COLARCH. COLARCH werd in 1975 opgericht op initiatief van Oxfam (onder impuls van P. Galand, die toen secretaris-generaal was van Oxfam en voorzitter van CEAL) en van het ABVV-Brussel-Halle-Vilvoorde (onder impuls van R. De Schutter). Elf progressieve organisaties van verschillende ideologische en filosofische strekking verenigden hierbij hun krachten om de politieke vluchtelingen een opvang te bieden en hen te steunen bij hun integratie: Amnesty International, Amnesty International Vlaanderen, Comité National Universitaire de Solidarité avec le Peuple Chilien (CNUCH), Broederlijk Delen, Oxfam, FGTB Brussel-Halle-Vilvoorde, Comité Belge Europe Amérique Latine (CELA), Entraide et Fraternité, Femmes Prévoyantes Socialistes, Femmes pour la Paix en Solidarité Mondiale.

Het COLARCH richtte zich aanvankelijk uitsluitend op de vluchtelingen afkomstig uit Chili en ging ervan uit dat zijn opvangtaak een tijdelijke operatie zou zijn. Zijn objectief was de vluchtelingen zo snel mogelijk een zekere autonomie te bezorgen. Het opvangcollectief was op meerdere vlakken vernieuwend in de Belgische opvangtraditie. Ten eerste had het een uitgesproken pluralistische samenstelling. Daarnaast was er de samenwerking van het COLARCH met het Frente Politico de Solidaridad en Solidarité Socialiste voor de opstelling van de visumlijsten. De bevoegdheid voor het uitwerken van lijsten met namen voor de visumprogramma's was door de overheid volledig toevertrouwd aan het COLARCH. Het collectief ijverde voorts intensief om de politieke gevangenen en mensen in gevaar een visum te bezorgen. De taak van het COLARCH beperkte zich dus niet tot louter opvang. Het speelde een rol bij de overkomst van de vluchtelingen, volgde nauwgezet de houding van de overheid in de vluch-

*Aankomst van
Chileense
vluchtelingen
in Zaventem,
1976
(archieven
COLARCH)*

telingenkwestie en oefende hierbij een belangrijke druk uit. Ten slotte werd vanuit de deelorganisaties van het COLARCH gewerkt aan een sensibilisering van de publieke opinie en aan het verkrijgen van inkomsten, hulpmiddelen en bijstand voor de opvangtaak.⁽²²⁾

Ieder van deze voornoemde opvangorganisaties had een eigen werkwijze voor de opvang van vluchtelingen: een opvangcentrum (vb. Zon en Zee van Caritas in Westende, of een centrum van Entraide Socialiste in La Hulpe), onthaalgroepen (waarbij personen in de omgeving een bijzondere relatie aangingen met de hulpbehoevendenden), een tijdelijke opvangplaats (jeugdherberg, studentenhome, ...) of gastfamilies (vnl. bij het CEAL en het COLARCH).

De onthaaltaak van de organisaties die bevoegd waren voor de opvang van programma-vluchtelingen uit Chili, kaderde binnen het project *Onthaal en Economische en Sociale Integratie*, ondersteund door het UNHCR en gefinancierd door de Belgische overheid. Vanaf de aankomst op de luchthaven tot de dag dat de betrokkene werk vond of recht kreeg op een uitkering, kon op de opvangorganisatie een beroep gedaan worden voor talloze taken: het vinden van een eerste verblijfplaats en vervolgens een eigen woonplaats, de begeleiding naar instellingen, de bijstand bij het zoeken naar werk, de inschrijving in een RVA-taal- en/of beroepsopleiding, het zoeken naar goedkope kleding en meubels, de informatie betreffende het scholennetwerk voor de kinderen, enz.⁽²³⁾ Voor de niet-officiële vluchtelingen beschikten de opvangorganisaties over minder middelen. Aan hen gaven ze voornamelijk informatieve, administratieve en een beperkte materiële bijstand. Verdere regelingen inzake opvang en installatie dienden zelf

getroffen te worden. In hun geval waren een of meerdere contacten in België zeer belangrijk in de eerste periode na aankomst. Het verzekerde hen onder meer van een tijdelijk onderkomen en van begeleiding bij administratieve formaliteiten.

Zeker door de programmavluchtelingen werden de opvangvoorzieningen erg op prijs gesteld. Enkelen onder hen stelden dat ze de snelle installatie die dit meebracht niet hadden verwacht: onmiddellijk een verblijfplaats, vaak onmiddellijk een werkplaats, gratis meubelen en kleding, zakgeld, de snelle toekenning van het statuut ... Even belangrijk was de morele betrokkenheid van de plaatselijke bevolking. Het gevoel van aanvaarding en interesse, alsook de kennis die in België heerste over de gebeurtenissen in Chili, was van bij de aanvang een stimulerende factor in het integratieproces.

Tijdens de interviews met vluchtelingen uit Chili werd meermaals benadrukt hoe eenvoudig de toekenning van het vluchtelingenstatuut in die periode verliep. Bijna niemand is onbegeleid naar het UNHCR gegaan voor zijn statuutaanvraag. Sommigen waren vergezeld van een Belgisch contactpersoon, anderen van een Chileense kameraad of familielid die de taal beheerste. De programmavluchtelingen werden in Chili voorzien van een 'machtiging tot voorlopig verblijf' en hun aanvraag tot erkenning van het vluchtelingenstatuut werd in feite reeds vóór het vertrek naar België aanvaard door het UNHCR. In België diende het statuut nog wel te worden erkend, maar dit was eerder een formaliteit.⁽²⁴⁾ Zo vertelde H.: *"Na 48 uur was de erkenningsprocedure geregeld. Ik ging, kwam binnen, zette me neer, zei dat ik politiek vluchteling uit Chili was en verkreeg mijn statuut."* Zelfs een verhoor werd niet afgenomen: *"Kwam men uit Chili, dan stelde de erkenning geen probleem."* Ook door de niet-programmavluchtelingen werd de snelheid van de erkenningsprocedure beaamd, maar toch duurde het bij hen wel enkele maanden voor alle documenten in orde waren.

De snelle erkenning en regularisatie van de verblijfssituatie van de Chileense vluchtelingen in de jaren 1970 heeft een bepalende rol gespeeld op het vlak van hun mogelijkheden en rechten in België en was een fundamentele basis voor hun integratie: ze verbleven niet in de illegaliteit, ze hadden toegang tot een beroeps- of taalopleiding van de RVA, ze hadden recht op een OCMW-uitkering, ze konden snel beschikken over een arbeidsvergunning en ze hadden recht op werkloosheidsuitkeringen. Van overheidswege werden tevens een aantal specifieke voorzieningen getroffen. Zo werden de personen van Chileense of andere afkomst die na 1 november 1973 in het kader van een overheidsprogramma in ons land waren toegekomen en erkend waren als vluchteling, vrijgesteld van de wachttijd van zes maanden die in de ziektewet is voorzien vóór van de prestaties in geval van ziekte en invaliditeit kan worden genoten. Inzake werkloosheid kon de arbeid die door de betrokkene in Chili was verricht in aanmerking worden genomen. Een belangrijk initiatief was de inrichting van taalcursussen Frans of Nederlands voor vluchtelingen uit Chili, bekostigd door de RVA. De lessen waren vooral gericht op een zo vlug mogelijke tewerkstelling van de vluchtelingen. De minister van Arbeid ging ermee akkoord aan de kandidaat-vluchtelingen een attest te verlenen waaruit bleek dat ze konden worden tewerkgesteld. Indien de kandidaat-

vluchteling gedurende zes maanden bij eenzelfde werkgever tewerkgesteld bleef, kon zijn arbeidsvergunning, op het ogenblik dat hij als vluchteling werd erkend, met terugwerkende kracht worden afgeleverd. Vanaf juli 1974 voorzag het ABOS ook jaarlijks in een tien- tot twintigtal vervolmakingsbeurzen in het kader van de bijstand aan vluchtelingen uit Chili.⁽²⁵⁾

Integratie

De noden in de eerste periode na aankomst verschilden natuurlijk van persoon tot persoon. Het regulariseren van de asielaanvraag en het op punt zetten van de verschillende administratieve demarches, waren een eerste wens. Door sommigen werd meteen het nodige gedaan om echtgenote en kinderen te laten overkomen. Anderen wilden elkaar als familieleden terug aanvoelen en tot rust komen in de nieuwe situatie. Ze hadden een traumatische en psychologisch zeer zware tijd achter de rug en kwamen daarenboven terecht in een volledig nieuwe omgeving waar ze nauwelijks konden communiceren en waar het alledaagse leven heel anders verliep dan in Chili. Sommigen wensten daarentegen zo snel mogelijk terug actief te zijn en geen tijd te verliezen. Ze wilden de taal leren of beginnen werken. T. getuigde dat, in tegenstelling tot haar eigen verlangen naar rust, haar man na zijn lange gevangenschap nood had om in de vrijheid die hij hier in België vond, naar buiten te komen en dingen te ondernemen. Hoe dan ook werden de vluchtelingen geconfronteerd met het verlies van hun maatschappelijk referentiekader, en met de noodzaak te leven in een nieuwe, onbekende maatschappij met een andere taal, andere sociale verhoudingen en een verschillend maatschappelijk functioneren. Een reorganisatie van hun sociale, politieke, economische, juridische en psychologische bindingen, waartoe een relatie diende te worden aangegaan met het gastland, werd hoe dan ook noodzakelijk. De meesten zagen hun aanwezigheid in België nochtans als een tijdelijke fase. *“Mijn valies stond klaar om te vertrekken en werd pas na jaren geopend”*: deze symbolische uitdrukking werd door vele van de geïnterviewde Chileense ballingen gehanteerd. De vluchtelingen dachten niet aan een langdurig verblijf of aan het aangaan van duurzame relaties. Voor velen is hierin pas vanaf het midden van de jaren 1980 een wijziging gekomen, toen men beseftte dat een terugkeer niet langer realistisch was. Sommigen wijzen erop dat ze zich pas vanaf dan gericht hebben op *“integratie”*. Keuzes inzake woonplaats, beroep of opleiding werden hierbij definitiever en constructiever. Integratie betekende in hun ogen dat ze ook meer inspanningen leverden om in contact te komen met de plaatselijke bevolking, en om zich in te leven en aan te passen aan plaatselijke gewoonten, waarbij de contacten met Chilenen verminderden.

Toch geven de ervaringen die de geïnterviewden verwoordden met betrekking tot de uitbouw van hun leven in België aan dat hun integratieproces zich niet louter op het sociaal-culturele domein voltrok. Reeds vanaf de aankomst in België had dit proces

zich ingezet, ondanks de overtuiging van een snelle terugkeer. Hierbij ging ook een zekere integratiegerichtheid van de ontvangende samenleving uit. Het 'tijdelijkheids-perspectief' waarmee ze lang leefden was dus geen absolute barrière voor hun noodzakelijk reorganisatieproces. Hun verlangen naar snelle autonomie, hun politiek engagement en bekommernis om solidariteit met Chili, en de (gedeeltelijke) reconstructie van hun sociaal referentiekader, waren factoren die enerzijds inspeelden op het objectief van terugkeer, maar anderzijds mee leidden tot hun integratie in België.⁽²⁶⁾

Het verlangen naar een snelle autonomie

Hoewel de materiële en financiële bijstand van opvangorganisaties, solidariteitscomités en Chileense familieleden of kameraden essentieel was in de periode onmiddellijk na aankomst, streefden vele vluchtelingen reeds na een drie- à zestal maanden naar het doorbreken van deze afhankelijkheidssituatie.

Op de eerste plaats was er de wens naar een zelfstandige woonplaats en zodoende het loskomen van de gastfamilie of het opvangcentrum. Op het vlak van de taalkennis meenden vele geïnterviewden dat die noodzakelijk was bij het zoeken naar werk. Anderen nuanceerden dit: werk vinden zonder taalkennis was niet echt een probleem, de werkplaats was zelfs een aangewezen omgeving om de taal te leren. Voor geschoold en gekwalificeerd werk bleek de kennis van de taal wel degelijk een vereiste. Taalkennis zorgde ook voor een betere communicatie. Het gaf de mogelijkheid zich zelfstandig te behelpen in de administratie, zich als persoon te verdedigen, zijn mening uit te drukken, contacten te leggen, en het wekte sympathie op vanwege de omgeving. Taalkennis werd ten slotte ervaren als een middel om de samenleving en haar mentaliteit beter te begrijpen.

Een andere factor in het doorbreken van de afhankelijkheidssituatie was de toegang tot de arbeidsmarkt. Als erkende vluchteling verkreeg men een arbeidsvergunning en in de meeste gevallen stelde het vinden van een eerste werkplaats weinig problemen. Voor de meesten was de eerste beroepsactiviteit verschillend van het werk in Chili of beantwoordde ze niet aan de studie die men in Chili had gevolgd. Vooral onder de hooggeschoolden was de eerste werkplaats van een lagere sociaal-maatschappelijke status. Het betrof voornamelijk handenarbeid of lager bediendenwerk. Van de tien geïnterviewden die nog vóór een taal-, studie-, of beroepsopleiding begonnen te werken, waren er acht die binnen de drie maanden na aankomst een job hadden. Deze eerste werkplaats werd in vele gevallen gevonden via het solidariteitsnetwerk of de opvangstructuur die in België was uitgebouwd. T. kreeg een baan via Amnesty International en Q. was reeds na vijftien dagen aan het werk door de tussenkomst van de pastoor van zijn gemeente. E. vond haar schoonmaakwerk via Spaanse vrouwen in Brussel die haar in dit circuit introduceerden. Anderen volgden eerst de RVA-taalles, vaak onmiddellijk gevolgd door een RVA-beroepsopleiding. Een baan vinden in het verlengde van deze opleiding werd door geen van hen als een probleem ervaren. Vanuit de beroepsopleiding konden ze gemakkelijk doorstromen naar de respectievelijke beroepssectoren. Ten slotte beslo-

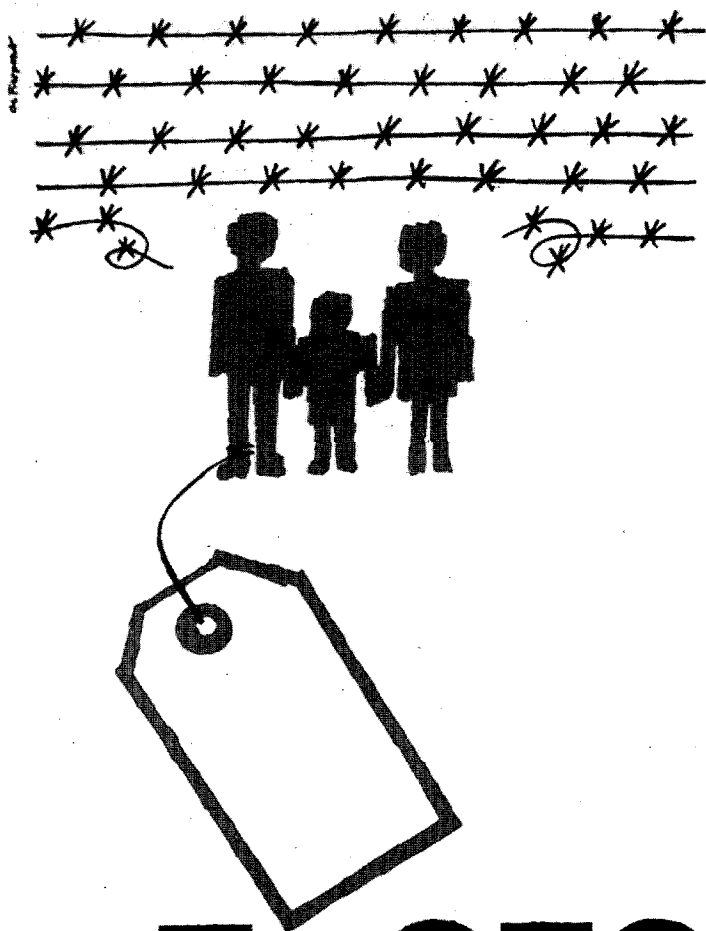
ten een aantal personen na de taalopleiding of na een eerste werkervaring een universitaire studie aan te vatten. Het vinden van werk in het verlengde van deze studie was minder evident dan in het geval van de beroepsopleidingen. Van de geïnterviewden had slechts één persoon dit geluk. Eén persoon heeft nooit een beroep uitgeoefend dat aansloot bij zijn studie in België. De anderen deden er een tot tien jaar over, van wie sommigen met een extra opleiding of periodes van werkloosheid. Een gebrek aan tweetaligheid, de reeds hoge leeftijd bij de afronding van de studies, alsook de toenmalige hoge werkloosheid worden als redenen hiervoor aangehaald. Tevens moet rekening gehouden worden met de hogere ambities die men nastreefde als universitair. Geen van hen echter weet het aan een discriminerende houding.

Opleiding en tewerkstelling golden voor de geïnterviewden enerzijds als essentiële factoren voor hun financieel-economische onafhankelijkheid, maar leidden anderzijds tot contacten met de plaatselijke bevolking, en tot een kennismaking met de instellingen en de structuur van hun nieuwe leefomgeving. Volgens L. bood de werkplaats de beste mogelijkheid om opgenomen te worden in de samenleving: *“Eénieder die actief is op de arbeidsmarkt integreert zich op die manier [...]. Het is ten eerste een plaats om contacten te leggen en ten tweede een plaats waar zich een zekere aanpassing voordoet, waar je probeert te doen zoals de andere werknemers, zoals je nieuwe omgeving.”* Sommigen nuanceerden het belang van de contacten op het werk. Ze maakten hierbij een onderscheid tussen de arbeidsplaatsen waar ze louter werkten voor het inkomen en de arbeidsplaatsen waar ze hun opleiding en ervaring wel konden benutten. Bij deze laatste kwam het arbeidsmilieu meer overeen met de eigen interesses en kwalificaties en speelden de contacten een belangrijker rol. Voor C. was werken een strategie om zich te onttrekken aan het gettogevoel dat ze tijdens haar eerste jaar in België ondervond. Via het werk hoopte ze zich *“economisch, sociaal en cultureel te integreren.”* Het betekende voor haar een nieuwe start.

Politieke mobilisatie en solidariteit met Chili

De meeste vluchtelingen hadden reeds vanaf de eerste weken contact met andere Chilenen. In sommige gevallen kwamen kameraden de betrokkenen afhalen aan de luchthaven of verleenden hen onderdak. Anderen hadden familieleden in België die hen op hun beurt introduceerden bij Chilenen of leerden elkaar kennen in het opvangcentrum. De partij was voor velen het ontmoetingspunt bij uitstek en werd vooral door de militanten zeer snel na aankomst opgezocht. Ook namen vele Chilenen deel aan de RVA-taallessen en sommigen hadden tevens in hun directe woonomgeving contacten met Chilenen.

Zo verwijst C. naar haar eerste jaar in Leuven. Ze herinnert zich deze tijd als *“leven in een getto.”* Ze kende toen nauwelijks Belgen. Samen met haar partner bewoog ze zich voornamelijk in het Chileense en Latijns-Amerikaanse milieu. Bijna alle Chilenen met wie ze omging waren bovendien van dezelfde politieke partij en zetten zich in voor de hulp aan mensen in hun herkomstland. Het eerste jaar vond ze dit erg aangenaam maar na een tijd begon dit gevoel haar te storen. J. daarentegen verhuisde na enkele jaren uit Sint-

chili

accueil des réfugiés

Affiche met een oproep tot solidariteit met de Chileense vluchtelingen, 1974

Niklaas en vestigde zich in Neder-Over-Heembeek, in een buurt met een 60-tal Chilenen. Deze wijk werd "*Chile Chico*" (klein Chili) genoemd omdat er zoveel Chilenen woonden. Hij verklaarde die concentratie uit het feit dat het een sociale woonwijk was, en omdat de ene familie de andere aantrok om er zich te vestigen. Hem is dat samenwonen met andere Chilenen erg bevallen: "*We kwamen bij elkaar voor verjaardagen, bezoeken en er werd een gelijknamige sport- en socioculturele vereniging opgericht.*"

Uitzonderlijk waren de geïnterviewden die vertelden dat ze tijdens hun jaren in België nauwelijks met Chilenen waren opgetrokken. Dit was het geval voor T. Ze was aanvankelijk sterk geëngageerd in een Chileense partij in België, maar was erg ontevreden over de manier van werken en heeft daarop het partijleven verlaten. Ze stelde bovendien dat de klassenverschillen en de sociale scheidslijnen in ballingschap gemarkeerd bleven, ook binnen de politieke partijen. Na haar verhuis naar Brussel woonde ze ook een tijdje in Chile Chico, maar ze noemde het een "*Chileens ghetto*": "*Ik had er weinig contacten met de Chilenen. Ze organiseerden zeer veel, maar ik heb er nooit aan deelgenomen.*" Ze ervaarde een sterke sociale controle onder de Chileense bewoners. Dit betekende echter niet dat ze zich niet met Chili bezighield of dat de verbondenheid was verdwenen, maar er is een verschil tussen de plaats die 'Chili' inneemt en de rol die 'Chilenen' spelen in het leven in België.

Het verenigingsleven van de Chilenen was in de eerste jaren van hun ballingschap expliciet georiënteerd op solidariteit met Chili. "*Politiek*" werd dit door de meesten genoemd want de solidariteit situeerde zich binnen een politiek kader: hun aanwezigheid in België was het gevolg van een gedwongen emigratie omwille van de politieke situatie in hun land. Het was voor een wijziging van die situatie dat vanuit de ballingschap inspanningen moesten geleverd worden. De solidariteit werd in de eerste plaats gedragen door de diverse Chileense politieke partijen in ballingschap. Deze begonnen zich vanaf begin '74 te reorganiseren en te structureren. De activiteiten van de politieke partijen waren tweevoudig. Enerzijds hielden militanten zich binnen hun partij bezig met een analyse van de gebeurtenissen in Chili, het opstellen van politieke documenten, enz. Het andere luik van de partijactiviteiten betrof initiatieven om het militaire regime aan te klagen en ondersteuning te bieden aan de slachtoffers en het verzet in Chili. Dit gebeurde onder andere via de reeds genoemde samenwerking van het Frente met het COLARCH bij het opstellen van de lijsten voor de visumprogramma's. Dit samenwerkingsverband van de plaatselijke opvangorganisaties met het Chileense partijennetwerk werd door velen als positief ervaren. Het was een goede methode om duidelijkheid en zekerheid te verkrijgen omtrent de motieven van de vluchtelingen. Van het amalgaam dat vandaag van immigranten wordt gemaakt was toen geen sprake. Q. meent dat de consultatie van het plaatselijke politieke netwerk van vluchtelingen en het opstellen van overheidsprogramma's een goede werkwijze was om dit te vermijden. Sommige van de geïnterviewden waren daarentegen niet tevreden over de werking van de partijen in ballingschap. Ze vonden het erg gesloten groeperingen die vooral voor de eigen militanten instonden. Er waren tevens vele interne spanningen en

fracties en men betreurde de onbekwaamheid om een gemeenschappelijke structuur op te bouwen. Voor bepaalde grote activiteiten verenigde men zich, maar verder ageerde iedere partij vooral apart.

De politieke partijen organiseerden ook verschillende culturele en politieke activiteiten om geld in te zamelen ter ondersteuning van de strijd in Chili. Hiertoe werden contacten gelegd met zusterpartijen, syndicaten en andere organisaties in België zoals CEAL, COLARCH, Casa Chile, Latijns-Amerikacomités, ... Vooral de septembermaanden waren steeds gevuld met diverse solidariteitsacties.

Niet enkel in de schoot van partijen werd uitdrukking gegeven aan de solidariteit. De dynamiek die zich op dat vlak in ballingschap heeft ontplooid, was bijzonder. Er bestonden zeer diverse organisatievormen op het vlak van mensenrechten, cultuur, ontmoetingsactiviteiten, medisch-psychologische bijstand, syndicale belangen, de situatie van de vrouwen, ... Een belangrijk solidariteitsnetwerk werd gevormd door de voetbalorganisaties. Het voetbal fungeerde in de eerste plaats als middel om geld in te zamelen dat naar Chili werd gestuurd. Een andere organisatie die van groot belang is geweest voor Chilenen en Latijns-Amerikanen in ballingschap is het COLAT (Collectif Latino-Américain de Travail psycho-social), dat in 1976 in Leuven werd opgericht door de dokters J. Barudy en K. Peebles, beiden politieke vluchtelingen uit Chili. Het collectief bestond uit een interdisciplinaire groep van Latijns-Amerikanen en Belgen, met psychiaters, psychologen, sociaal-assistenten, sociologen, schrijvers en toneelacteurs, onder de academische supervisie van de K.U. Leuven. Vandaag bestaat de organisatie onder de naam EXIL, gevestigd in Brussel. Ze houdt zich nog steeds bezig met de problemen van vluchtelingen, niet alleen uit Latijns-Amerika, maar uit de hele wereld. Het objectief van COLAT was het uitwerken van een programma voor de preventie en behandeling van psychosociale problemen van Latijns-Amerikanen in ballingschap. Enerzijds hield dit in dat COLAT actief deelnam aan de strijd tegen de repressie, de foltering en de schending van de mensenrechten, onder meer door de Europese publieke opinie te informeren en te sensibiliseren. Anderzijds trachtte het centrum de problemen te behandelen die voortkwamen uit de ballingschap, zowel bij volwassenen als bij kinderen.⁽²⁷⁾

Alle geïnterviewden wezen op de evolutie van het verenigingsleven van de jaren 1970-begin 1980 naar dat van de jaren 1990. De spanningen binnen de politieke partijen, de geleidelijke terugkeer van landgenoten, het dalend aantal militanten, de grotere gerichtheid op de uitbouw van het eigen familieleven in België, en vooral de regeringswissel in 1990 luidden een kentering in. De gerichtheid op Chili verzwakte en de activiteiten van de politieke, socio-culturele en sportverenigingen draaiden niet meer rond dezelfde noden en ideeën. Er diende geen geld meer te worden ingezameld voor de politieke gevangenen. Het protest tegen de dictatuur was niet langer actueel. Een aantal voetbalverenigingen en andere socio-culturele verenigingen bestaan nog steeds, maar intussen traden ook andere Latijns-Amerikanen - onder wie ook economische migranten - toe. Het accent in deze organisaties verschoof naar de activiteiten zelf en naar het samenzijn.

Slechts een aantal mensen hebben hun politieke activiteit verdergezet in een Belgische politieke partij. Dit feit lijkt op het eerste gezicht tegenstrijdig, daar vele Chileense ballingen erg gepolitiseerd waren, maar zij waren hierbij sterk op Chili en het einde van de dictatuur georiënteerd. G. vindt het spijtig dat zo weinig Chileenen in België kozen voor een actief engagement in een Belgische politieke partij. Hij meent dat men als groep meer invloed had kunnen uitoefenen, bijvoorbeeld op de huidige immigratiepolitiek.

De (gedeeltelijke) reconstructie van het sociaal referentiekader

Chili heeft niet alleen in de publieke sfeer maar ook binnenshuis steeds een belangrijke rol gespeeld. Men hechte vooral belang aan de Chileense cultuur (het eten, de muziek, de geschiedenis, de gewoonten, de literatuur, de taal, ...) en de familie ginds. In sommige gevallen werd er bewust voor gekozen om binnen het gezin weinig of niet over de politieke situatie en ervaringen van de ouders te spreken. Anderen vertelden hun volledige verhaal aan de kinderen en stimuleerden de politisering en sensibilisering omtrent Chili. In bijna alle gevallen werd van bij de aankomst tot vandaag Spaans gesproken thuis. Het bewaren en doorgeven van de taal aan de kinderen werd door iedereen belangrijk geacht. Enerzijds omdat communicatie en talenkennis een bijzondere rijkdom betekent. Anderzijds omdat het een waarde op zich is de geboortetaal te blijven spreken en over te dragen. Bovendien biedt het de mogelijkheid met de familie in Chili te communiceren. Bijna alle geïnterviewden stellen dat ze vandaag in een tweetalige (vaak meertalige) situatie leven. Thuis overheerst het Spaans, in de publieke sfeer en op het werk wordt Frans gesproken.

Iedereen merkte doorheen de jaren een vermindering op van de contacten met Chileenen in België, maar dit betekende niet dat de verbondenheid met het herkomstland verdween. De ballingen kwamen naar hier met een bagage aan herinneringen en gewoonten, waarmee men de band niet kon en ook niet wilde afsnijden. Aspecten als taal, literatuur, bepaalde festiviteiten en tradities, het eten, de muziek, ... blijven voor de meesten nog tot vandaag een belangrijke plaats innemen, ondanks de afname van een actieve en politieke gerichtheid op het land van herkomst en ondanks de bewustwording dat de aanwezigheid in België een permanente vorm heeft aangenomen. Bijna iedereen volgt ook nog de actualiteit en ontwikkelingen in hun land van herkomst. Sommigen zeer oppervlakkig, anderen van dichtbij en zelfs dagelijks via internet. Velen gaven tijdens de interviews nog uitdrukkelijk blijk van een sterke betrokkenheid met de verschillende problemen in Chili zoals de kwestie van de verdwenen personen of de invloed die Pinochet en zijn aanhang in het land blijven behouden. Op verschillende plaatsen in België hebben Chileenen zich verenigd voor de herdenking van de dertigste verjaardag van de dood van Allende en de omverwerping van het UP-regime. Ook de familie in Chili blijft een belangrijke plaats innemen. Voor de meeste geïnterviewden is dit de voornaamste reden om naar Chili te reizen.

STOP DE TERREUR IN CHILI

**GEEN ERKENNING
VAN DE MILITAIRE JUNTA**

LEVE DE «UNIDAD POPULAR»

KOMMUNISTISCHE PARTIJ VAN BELGIË

Affiche van de KPБ tegen de erkenning van de militaire junta, 1974

Het bewaren van deze vormen van verbondenheid met het herkomstland via onderlinge contacten, het verenigingsleven of in de gezinssfeer, vormt geen belemmering tot integratie in de Belgische maatschappij. Het heeft daarentegen voor velen een positieve rol gespeeld in hun integratieproces. Voor verschillende van de geïnterviewden bleek het zeer lonend die continuïteit met het verleden te handhaven in België. Zeker in het begin werd het belangrijk geacht mensen te ontmoeten die eenzelfde ervaring hadden meegemaakt en die eenzelfde taal spraken, die uit een plaats kwamen waar men zijn leven had uitgebouwd en waar men familie, vrienden en kennissen had: *"Het is goed voor je moraal om momenten, dingen, herinneringen en ervaringen met mensen met eenzelfde achtergrond te delen, om je niet alleen te voelen, om te bewegen en te praten"*, zegt L. Er zijn immers dingen die fundamenteel anders zijn omdat ze zich ontwikkelen in een heel verschillende samenleving. Wanneer iemand die andere manier van functioneren zijn hele leven heeft gekend, is het aangenaam die in het buitenland terug te vinden. Zo stelde C.: *"Er waren dingen uit Chili, zo typisch, dingen die me blij maakten, ... maar die zo moeilijk in België konden teruggevonden worden, bv.: de humor, de manier om mekaar te benaderen, de manier om iets te vertellen, ..."* Ze meent dat in iedere mens de nood bestaat om zich te verenigen met personen met dezelfde wortels. R. stelt dat organisatievormen die hierop geënt zijn, moeten bewaard en ontwikkeld worden: *"Je mag je wortels immers niet verloochenen. Dit mag ook niet vereist worden. Het bestaan van een centrum voor Spanjaarden, Turken, Palestijnen, ... dat valt enkel aan te moedigen."* S. vertelde: *"Er is een ogenblik geweest, nl. rond de jaren '80, toen ik besliste om me volledig toe te leggen op een ontplooiing van mijn leven hier, dat ik me wilde onttrekken aan de activiteiten i.v.m. Chili. Ik wilde me integreren. Men moet immers het leven hier accepteren. Maar later zag ik in dat die contacten met Chilenen of die activiteiten en organisaties rondom Chili in feite niet negatief zijn en mijn integratie niet in de weg stonden. Het biedt de mogelijkheid bepaalde ervaringen die een welbepaalde betekenis voor iemand hebben met anderen te delen. Het mag gewoon niet overdreven worden."*

Maar ook de contacten met Belgen werden door elkeen als een essentieel onderdeel van het integratieproces beschouwd. Door geen van de geïnterviewden werd dit als problematisch ervaren. Gevoelens van racisme of misprijzen werden niet ondervonden. Integendeel, eenieder ervaaarde een bijzondere betrokkenheid van de publieke opinie bij de gebeurtenissen in Chili. Op radio, televisie en in publieke evenementen trad het land regelmatig op de voorgrond. Sommigen werden op straat aangesproken of buurtbewoners kwamen langs om hulp te bieden of naar de toestand in Chili te informeren. *"Dit was bijzonder belangrijk als vluchteling: het gevoel te krijgen dat men zich voor u interesseert, dat er een bereidheid bestaat u te ondersteunen"*, stelt N. Iedereen merkte wel op dat de solidariteit met Chili bijzonder was: *"Over het algemeen bestond er een goede opvang voor vluchtelingen in die jaren, maar de specifieke solidariteit met Chili maakte ons tot bevoorrechtten onder de vluchtelingen"*, zo stelt P. *"We werden beschouwd als de vertegenwoordigers van een uniek proces in Latijns-Amerika. [...] Er heerste zelfs een zekere bewondering."* In dit opzicht werd door vele geïnterviewden de vergelijking doorgetrokken met de huidige vluchtelingensituatie: de afwijzing of het misprijzen ten opzichte van vluchtelingen zoals ze dat vandaag waarnemen, werd door hen nooit als dusdanig ervaren.

De persoonlijke contacten die de geïnterviewden vandaag met de plaatselijke bevolking onderhouden variëren sterk. Vaak reiken ze niet verder dan de publieke sfeer en de werkomgeving. De mate waarin men bepaalde contacten wil uitdiepen is natuurlijk een persoonlijke keuze en houdt verband met voorkeuren in de privésfeer: ze doen zich voor binnen de sociale sectoren die relevant zijn voor de persoon in kwestie, vanuit de eigen interesse (sport, cultuur, politiek, ...) en in het milieu waarmee men zich op bepaalde vlakken identificeert. Dit geldt trouwens evenzeer voor de contacten die tussen Chilenen onderling worden onderhouden. Factoren als sociale en politieke achtergrond, opleidingsniveau, geografische verschillen en individuele persoonlijkheid maken dat ook tussen de Chilenen onderling aanzienlijke verschillen bestaan. Het beantwoordt bijgevolg niet aan de realiteit om in termen van 'de Chileense gemeenschap' te spreken, alsof allen eenzelfde sociaal-culturele eenheid zouden vertegenwoordigen.

Terugkeer?

Ondanks het feit dat de meesten onder de geïnterviewden aanvankelijk overtuigd waren van een snelle terugkeer, wonen ze na 20 à 25 jaar nog steeds in België en heeft de overgang van dictatuur naar democratie in Chili hen niet tot een definitieve terugkeer aangezet.

Toen A. en haar man beslisten om te blijven, hebben ze een huis gekocht. D. begon de nodige stappen te ondernemen om de Belgische nationaliteit te verkrijgen. Toen T. eind jaren 1980 besloten had hier te blijven, begon ze vrienden te maken, het land en de cultuur beter te leren kennen, de taal goed te leren, een beroepsopleiding te volgen, een cursus tekenen, ... Pas 18 jaar na haar aankomst dacht ze werkelijk aan 'integratie', zo stelt ze. P. solliciteerde voor een job binnen de sector waarin hij ook in Chili werkte. Zijn start op die plaats heeft voor hem het probleem van de terugkeer opgelost.

Bij de meesten gaf de familiale situatie de doorslag om in België te blijven. De kinderen waren hier opgegroeid en hadden in België een leven uitgebouwd met eigen contacten. *"Ze hebben hier hun leven gemaakt [...]"*, zei A., *"[...] ze zouden hetzelfde gevoel krijgen dat ik heb gekend, hetzelfde verdriet om te moeten vertrekken."* Chili betekende voor vele kinderen het land vanwaar de ouders afkomstig waren, maar het was niet hun land. Zo stelden enkelen onder de geïnterviewden dat hun kinderen *"meer Belg zijn dan Chileen"*.

Het ontbrak velen ook aan de nodige middelen om zich opnieuw in Chili te installeren. Alles diende vanaf nul te worden herbegonnen: vriendschappen heropbouwen, een woonplaats vinden, werk zoeken, ... Een veelgehoorde reden was de angst zich vreemdeling te zullen voelen in Chili en voor een tweede maal ontworteld te geraken. Door sommigen werd dit zelfs als een tweede ballingschap beschouwd. Ten eerste heerst in Chili een vooroordeel ten opzichte van hen die uit ballingschap terugkeren, *"zij die de strijd destijds hebben achtergelaten"*. Maar bovenal is Chili veranderd. Het is niet

meer het land dat de generatie van de jaren 1970 heeft verlaten. Het militaire regime heeft de Chileense samenleving gewijzigd. Bovendien zijn ook de ballingen zelf veranderd. Ze zouden moeite hebben zich terug aan te passen aan bepaalde maatschappelijke normen en waarden. H. keerde voor enkele jaren terug naar Chili en ervaarde vooral de grotere sociale kloof die er heerste. E. vertelde dat ze eind jaren 1980 naar Chili is gegaan om een definitieve terugkeer voor te bereiden. "Maar ik was erg onder de indruk van wat ik in Chili zag. Het land was veranderd en ik was veranderd. Het meest onverdraaglijke in die situatie was dat ik me vreemdeling voelde in eigen land. Ook in België voel ik me vreemdeling, maar op een andere manier. Ik woon in een land dat niet het mijne is, maar ik voel me er wel goed. Het moeilijke in Chili was het gevoel vreemdeling te zijn in een land waarvan ik had gedacht dat het tot mijn dood het 'mijne' zou zijn. Een deel van onze wortels ligt hier", besluit C. Net zoals bij de aankomst in België het verleden niet kon worden uitgewist, speelde diezelfde factor een rol bij de beslissing om niet naar Chili terug te keren.

Deze bijdrage is een beknopte en herwerkte versie van de publicatie *Chilenen in ballingschap. Het migratieproces, de opvang en de integratie van Chileense ballingen in België (1973-1980)*. Brussel: VUBPRESS, 2002, p. 230. De gegevens in deze bijdrage zijn voornamelijk gebaseerd op de persoonlijke dossiers van ongeveer 600 Chileense vluchtelingen waartoe inzage werd verschaft door de opvangorganisaties die instonden voor het onthaal van de vluchtelingen uit Chili, archiefstukken van deze opvangorganisaties, *Parlementaire Handelingen*, *Bulletin van vragen en antwoorden*, interviews met medewerkers van opvangorganisaties en solidariteitsorganisaties die zich met de kwestie van de Chileense vluchtelingen bezighielden tijdens de jaren 1970, en vooral de interviews met 20 ballingen uit Chili, die vandaag in Brussel wonen en die in de besproken periode in België zijn aangekomen. Om redenen van privacy werden de initialen van de geïnterviewden vervangen door de opeenvolgende letters van het alfabet.

- (1) L.H. OPPENHEIM, *Politics in Chile: democracy, Authoritarianism and the search for development*, Westview-Boulder, 1993, pp.117-120; J. DE KIEVID, *Brood, werk, gerechtigheid en vrijheid: Chili tussen dictatuur en democratie*, Amsterdam: Uitgeverij Ravijn, 1993, pp.11-12; K. WELLINGA, *Dictatuur, censuur en cultuur. Culturele repressie en verzet onder de dictaturen van de Cono Sur*. In: K. KOONINGS en D. KRUIJT (eds.), *Democratie en dictatuur in Latijns-Amerika*, Amsterdam: Thela Publishers, 1996, p. 107; B. LOVEMAN en T.M. DAVIES (eds.), *The Politics of Antipolitics. The Military in Latin America*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1978, pp. 269, 409; P.E. SIGMUND, *Chile*. In: H.J. WIARDA en E.K. HAVEY (eds.), *Latin American Politics and development*, Westview-Boulder, 1979, p. 154; A. VALENZUELA, *Chile: Origins and consolidation of a Latin American Democracy*. In: L. DIAMOND, J.J. LINZ en S.M. LIPSET (eds.), *Democracy in Developing Countries. Latin America*, Boulder: Lynne Rienner, 1999, p. 222; A. VALENZUELA en J.S. VALENZUELA, *Military Rule in Chile: Dictatorship and Oppositions*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1986, pp.187-191.
- (2) M. EASTMOND, *The Dilemmas of Exile, Chilean refugees in the USA*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, 1997, p. 7; P. HEBINCK, *De Ballingschap: De problematiek van de Latijns-Amerikaanse politieke vluchtelingen in Nederland*, Nijmegen, 1979, pp.15-16, 26-27; L.W. HOLBORN, *Refugees: world problems*. In: D.L. Sills (ed.), *International encyclopedia of the social sciences*, New York, 1968, p. 367; A. VAZQUEZ & A.M. ARAUJO, *Exils Latino-américains, la malédiction d' Ulysse*, Paris: L' Harmattan, 1990, p. 12.

- (3) P. ANDUEZA, *Recherche Anthropologique sur une Politique de Rapatriement. Le cas des Réfugiés Chiliens en Belgique*, K.U.Leuven, licentiaatsverhandeling Sociale en Culturele Antropologie, Leuven, 1994, p. 3; M.I. CASTILLO en I. PIPER, *Jovenes y Procesos Migratorios*, Santiago: ILAS, 1996, pp. 44-45; P. HEBINCK, *De Ballingschap [...]*, p. 28; R.A. ZOLBERG, A. SUHRKE & S. AGUAYO, *Escape from Violence: conflict and the refugee crisis in the developing world*, New York: Oxford University Press, 1989, p. 201; D. KAY, *Chilean in exile: Private Struggles, Public Lives*, Londen: Macmillan, 1987, p. 21; A. VASQUEZ & A.M. ARAUJO, *Exils latino-américains [...]*, p. 39.
- (4) D. KAY, *Chilean in exile [...]*, pp. 50-51, 202-204; M.I. CASTILLO en I. PIPER, *Jovenes [...]*, p. 44.
- (5) *Parlementaire Handelingen*, Kamer, Buitengewone Zitting 10.07.74, p. 1082.
- (6) Deze gegevens zijn gebaseerd op de interviews met N, L, F. (drie Chileense ballingen aangekomen in België in 1973-1974 via de Belgische ambassade) door Y. Cieters, 14 december 2000, 20 december 2000 en 13 januari 2001. Ook de hieropvolgende getuigenissen en citaten m.b.t. het vluchtproces, de opvang en het integratieproces van de betrokkenen zijn gebaseerd op de interviews van 20 Chileense vluchtelingen, vandaag woonachtig in Brussel en aangekomen in België tussen september 1973 en december 1979.
- (7) COPACHI of het Comité Pro Paz Chile werd opgericht in 1973 door vertegenwoordigers van verschillende Kerken. Het bood onder andere juridische, economische en medische bijstand aan slachtoffers van het regime en voorzorg hen ook van een toevluchtsoord of hielp mensen in gevaar de tocht naar het buitenland te ondernemen. In 1974 kwam het COPACHI in openlijke confrontatie met de overheid, die het comité niet langer beschouwde als een humanitaire organisatie maar als deel van de oppositie. Na de opheffing van COPACHI besliste de Kerk van Santiago het Vicariaat de la Solidaridad (Vicariaat van de Solidariteit) op te richten. Het Vicariaat ontplooidde een netwerk van sociale diensten als buffer tegen de groeiende armoede en verzette zich met klem tegen de mensenrechtenschendingen van het regime. CONAR werd opgericht in 1974 en bood onder meer hulp aan buitenlanders en Chileenen die het land wensten te ontvluchten. In 1975 ontstond uit CONAR de interkerkelijke organisatie FASIC (Fundación de Ayuda Social de las Iglesias Chilenas-Stichting voor Sociale Hulp van de Chileense Kerken). Deze bood sociale en psychische hulpverlening aan (ex)-politieke gevangenen, hun familieleden, familieleden van vermisten en later ook aan teruggekeerde ballingen.
- (8) A. ANGELL en S. CARSTAIRS, The Exile question in Chilean Politics. In: *Third World Quarterly*, 9(1988)1, pp. 151-152.
- (9) *Bulletin van vragen en antwoorden*, nr. 13, Kamer, Zitting 1974-1975, p. 847; vraag nr. 46 van Glinne 'Politieke Gevangenen'; Parl. Hand., Kamer, Buitengewone Zitting 10.07.1974, p. 1082; Interview met R. De Schutter (voormalig secretaris van het ABVV Brussel-Halle-Vilvoorde en voormalig voorzitter van het COLARCH in 1975-1976) door Y. Cieters, 27 oktober 2000.
- (10) *Bulletin van vragen en antwoorden*, nr. 13, Kamer, Zitting 1974-1975, pp. 847-848; vraag nr. 46 van Glinne 'Politieke Gevangenen'; *Bulletin van vragen en antwoorden*, Senaat, Zitting 1975-1976, p. 1210; vraag nr. 63 van Schugens aan minister van Justitie en p. 1323; vraag nr. 56 van Schugens aan minister van Buitenlandse Zaken: 'Chilense vluchtelingen'.
- (11) Caritas en Solidarité Protestante: persoonlijke dossiers van vluchtelingen uit Chili; Interview met J. Becker (voormalig medewerker van CEAL) door Y. Cieters, 28 oktober 2000.
- (12) COLARCH: Le Colarch, 15 ans après. In: *Amnesty International*, (november 1989)14, pp. 8-9; COLARCH: vergaderverslag 30 april 1980; A. MARTI, Situation juridique et sociale des réfugiés politiques chiliens résidant en Belgique. In: M. ALVAREZ GARCIA en J.J.A. SALMON (eds.), *10 ans de relations entre le Chili et les pays de la Communauté européenne*, Bruxelles: CEAL/ULB, 1983, p. 243-244; Interview met D. de Wouters.
- (13) *Bulletin van vragen en antwoorden*, nr. 14, Kamer, Buitengewone Zitting 1977, p. 511; vraag nr. 17 van D'Haeseleer 'Politieke Vluchtelingen in België'; COLARCH: Informatieblad opgesteld na de sluiting van COLARCH door secretaris-generaal D. de Wouters; COLARCH: wijzigingsclausule nr. 1 bij de conventie inzake de stichting van COLARCH/KOLOCH; COLARCH: wijzigingsclausule nr. 2 bij de conventie inzake de stichting van COLARCH/KOLOCH; Interview met D. de Wouters; A. MARTI, *Situation juridique [...]*, pp. 243-244; COLARCH: map met vergaderverslagen van 1990-1994.
- (14) H. VALDES CIFUENTES, *Colarch, Une expérience d' accueil de réfugiés*, UCL, licentiaatsverhandeling Faculteit voor Economische en Sociale Politiek, 1991-1992, pp. 20-21; 84-86.
- (15) COLARCH: briefwisselingen met het Frente; Interview met R. De Schutter; Interview met D. de Wouters; Interview met J. Becker; COLARCH: vergaderverslagen van 25 juni 1975; 23 juli 1975; 9 september 1975; 16 jan.1976; 15 maart 1976; 14 april 1976; 27 april 1976; 7 april 1977; 13 april 1978; 18 maart 1980; 7 juli 1980; COLARCH: stichtingsconventie; Interview met K, T, R, O en I (Chilense ballingen, aangekomen

- in België in 1975, 1976 en 1979, en opgevangen door COLARCH) door Y. Cieters, december 2000-januari 2001.
- (16) Interview met D. de Wouters; Interview met J. Becker; Interview met M. Bockaert; A. MARTI, ... p. 240; Interviews met J., S., G. en M. (niet-programmavluchtelingen aangekomen in België tussen januari 1975 en december 1979) door Y. Cieters, 14 januari 2001, 9 december 2000, 20 december 2000, en 15 december 2000.
- (17) KELA: *Latijns-Amerika-bulletin*, (januari-februari 1974), p. 6; Interview met J. Becker; CEAL: archiefdoos 'Accueil avant Colarch'; CEAL: jaarmap 1974: dossier 'Ge zult het kerkhof zijn voor de vrijen of het toevluchtsoord tegen de verdrukking-Le tombeau des libres ou le refuge contre la répression', 1974, pp. 8-9.
- (18) Het onderzoek naar het aantal vluchtelingen uit Chili in België tussen 1973 en 1980 gebeurde op basis van de cijfers doorgegeven door het Nationaal Instituut voor de Statistiek en de Dienst Vreemdelingenzaken; D. KAY, *Chilean in exile [...]*, pp. 202-204; Interview met D. de Wouters door Y. Cieters, 16 november 2000.
- (19) H. VALDES CIFUENTES, *Colarch, Une expérience [...]*, p. 29; P. HEBINCK, *De Ballingschap [...]*, pp. 34-39, 123-124; A. VASQUEZ & A.M. ARAUJO, *Exils latino-américains [...]*, pp. 12, 35; COLARCH: persoonlijke dossiers van ± 600 Chileense vluchtelingen.
- (20) Interviews met de heer J. Cleemput, adviseur Hulp in België, Caritas Internationaal Hulpbetoon; met mevr. A. Wolpers, Aide aux Personnes Déplacées; met mevr. L. Biacsko-Harts, voormalig verantwoordelijke van de sociale dienst van Solidarité Protestante; met J. Becker, R. De Schutter, en D. de Wouters; persoonlijke fiches en dossiers van vluchtelingen uit Chili van de opvangorganisaties Caritas, Solidarité Protestante en Entraide Socialiste; archiefdoos 'Chili' van Solidarité Socialiste; *Van Hart tot Hart*, driemaandelijks informatieblad uitgegeven door de Dominique Pire stichting, vzw., (juli 1979)64, p. 5; (april 1974)43, pp. 13-14; (juli 1978)60, p. 7.
- (21) CEAL: doos 'Accueil avant Colarch': dossier 'expulsions'; perscommuniqué van 14.02.1973; briefwisseling met ministerie van Justitie, maart 1974; CEAL-jaarmap 1974: solidariteitsoproepen; Sago-dossier 'De Chileense vluchtelingen', 18 februari 1974, p. 15; *De Volksgazet*, 15.12.1973, p. 11; *La Cité*, 06.03.1974 en 27.02.1974; *Le Drapeau rouge*, 23-24.02.1974, p. 5.
- (22) Deze analyse is gebaseerd op archiefstukken van COLARCH (stichtingsconventie, vergaderverslagen, solidariteitsoproepen, briefwisseling met officiële instellingen, persoonlijke dossiers van vluchtelingen uit Chili ...) en de licentiaatsverhandeling van H. VALDES CIFUENTES, *Colarch [...]*, pp. 8, 14-22, 73-74, 81-92.
- (23) Interview met J. Cleemput; Interview met L. Biacsko-Harts; Solidarité Protestante: fiches van vluchtelingen uit Chili; APD: *Réfugiés d'hier-Réfugiés d'aujourd'hui*: periodieke uitgave, (september 1982)13; *Van Hart tot Hart*, (juli 1977)56, p. 8, 10; Solidarité Socialiste: doos 'Chili': Briefwisseling ES-COLARCH, 1 september 1976; COLARCH: map met vergaderverslagen van 1975; Briefwisseling met HCR, febr. 1975; COLARCH: akkoord tussen Oxfam en het HCR van 14 mei 1975; COLARCH: map 'Accord HCR 1977': akkoord tussen Oxfam en het HCR 1977 van 10 december 1977; COLARCH: map 'Accord HCR 1982': akkoord met HCR in 1982 in verband met het project onthaal en integratie van vluchtelingen afkomstig uit Chili of andere landen van Latijns-Amerika, 30 december 1982.
- (24) J. RAMAKERS, *Asiel en migratie*, K.U.Leuven, 1992, vol. 2., p. 9; OCIV: *Gast-vrij België ... Vluchtelingenonthaal in de praktijk*, Brussel: Koning Boudewijnstichting, 1993, p. 14; A. MARTI, *Situation juridique [...]*, p. 244; Interview met D. de Wouters.
- (25) *Bulletin van vragen en antwoorden*, Kamer, 1974-1975, Glinne, p. 849; Koninklijk Besluit van 19.02.1974; A. MARTI, *Situation juridique [...]*, pp. 236-237; Interview met R. De Schutter; Interview met D. de Wouters; Interview met L., Chileense vluchteling aangekomen in België in 1979; Interview met L., Chileense vluchteling aangekomen in België in 1973; COLARCH: vergaderverslagen van 22 april 1975, 11 okt. en 13 dec. 1978, 5 nov. 1980; COLARCH: infoblad *Réfugiés du Chili*, sept. 1975; COLARCH: ABOS: archiefstukken i.v.m. Chili.
- (26) De gegevens, citaten en meningen die hieronder zijn weergegeven, zijn volledig gebaseerd op de interviews van 20 ballingen uit Chili, vandaag woonachtig te Brussel, die tussen 1973 en 1980 naar België zijn gekomen.
- (27) A. MARTI, *Situation juridique [...]*, p. 253; *Franja, Revue du Collectif latino-américain de travail psycho-social*, COLAT, Leuven, (1977-1983)12, p. 14.